

ARHIVSKI FOND SLAVONSKO-SREMSKA-GENERALNA KOMANDA

Lazar Čelap

Državni arhiv NR Hrvatske u Zagrebu spada po obilju i istorijskoj vrednosti svojih skupina: fondova i zbirki, među najvažnije arhive u našoj zemlji. Može se šta više bez preterivanja reći: što je Dubrovački arhiv za naš srednji vek, to je Državni arhiv u Zagrebu za hrvatsku i srpsku istoriju novog veka, i njega nijedan istraživač naše istorije toga vremenskog razdoblja ne može mimoći.

Među arhivskim celinama toga arhiva ističe se naročito fond Slavonsko-sremske generalne komande (1701-1848) koja je imala svoje sedište do god. 1783. u Osijeku, a zatim u Petrovaradinu, i bila neke vrste zemaljska vlada za Slavonsko-sremsku vojnu granicu, predstavljajući drugu instanciju u svim upravnim, a neko vreme, dok nije bio obrazovan posebni Apelacioni sud u Petrovaradinu, i u sudskim poslovima. Preko nje je vrhovna upravna i sudska vlast za Vojnu granicu, Dvorski ratni savet u Beču, izdavao svoja naređenja koja su dostavljana na izvršenje prvostepenim graničnim vlastima: regimentama i magistratima slobodnih vojnih Komuniteta.

Iako njezine arhivalije ne sežu tako duboko u prošlost — osnovana je u XVIII stoleću posle oslobođenja Slavonije i Karlovačkog mira — kao one Karlovačkog ili Varaždinskog generalata, one ipak po svojoj istorijskoj važnosti za njima ne zaostaju, nego ih, može se reći, i nadmašuju.

Pod njenu jurisdikciju spadale su tri slavonske graničarske regimente: Gradiška (N. Gradiška), Brodska (Vinkovci) i Petrovaradinska (Mitrovica) te četiri slobodna vojna komuniteta: Petrovaradin, Karlovci, Zemun i Brod. Od 1763. do 1848. bio joj je podređen i Šajkaški bataljon (Titel), a od 1783. do 1790. i Banatska granica.

Ovo poslednje je od naročite važnosti zbog toga što obuhvaća vreme Austro-turskog rata (1788-1791), kada su vršene velike migracije Nemaca i stanovništva iz Srbije na područje današnje Vojvodine, a pored toga, osim za to vreme, u našim se arhivima ne nalazi ni najmanji deo arhivalija bivše Banatske generalne komande i Banatsko-srpske vojne kasnije generalne-komande u Temišvaru, pod kojom je gotovo dva stoleća živeo srpski narod u Banatu, a da i ne spominjemo da je Nemačko-banatska regimenta (Pančevo) predstavljala najnaseljeniji deo Vojne granice.

Na granici Srbije i Bosne vršila je Slavonsko-sremska generalna komanda preko svojih podređenih organa: regimentskih i kordonskih komandanata, a naročito preko Zemunske vojne komande, posmatranja nad zbivanjima u turskim provincijama i Srbiji kroz 18. i 19. stoleće i na osnovu njihovih izveštaja obavestavala Dvorski ratni savet. Naročito je u tom pogledu bila aktivna za vreme prvog srpskog ustanka, prateći stalno događaje u Srbiji, na osnovi izveštaja Zemunske vojne komande, sve do svoga prestanka 1848. godine. Iz njenih spisa iskrsavaju jasno borbe i stanje Srbije za vreme prvog srpskog ustanka, slom Karadorđeve Srbije i sudbina njenih starešina, drugi ustanak i prva vlada Kneza Miloša i Mihajla te Srbija za vlade Ustavobranitelja, sa svim teškoćama, bunama i porođajnim mukama rađanja nove srpske države.

Od 1807. postoje kod dotične generalne komande naročiti prezidijalni spisi koji su se, gotovo isključivo, odnosili na događaje u Srbiji i Bosni.

Ovi poslednji prikazuju ugnjetavanje raje od muselina i ustanke begova protiv sultana. Nedostaju oni iz 1817 — 1820.

U fondu se nalazi i znatna količina kartografskog materijala: mape, planovi i crteži koji se odnose na taj teritorij i njegove objekte.

Fond se sastoji od 210 kutija spisa (1701-1848), 68 delovodnih protokola (1738 — 1783) i 60 abecednih indeksa, a sadržava ovu građu:

1. *Konstitutivne i organizacione akte* kao: naređenja cara Leopolda I od 3. septembra 1701. o uređenju srpske granične milicije u Slavonskom generalatu; uredba o stabiliziranju granice u Slavoniji od 14. XII 1701; o uređenju granice u Slavoniji i broju graničara u graničnoj miliciji kao i broj čardaka od g. 1728; naređenje cara Karla VI od 8. februara 1735. o uređenju Granice na Savi; regulament od 1733. g, organizacija Vojne granice na Savi 1741, potvrda patenta Karla VI iz 1735. data 1741. od strane Marije Terezije; razgraničenje između Granice i Provincijala g. 1746; uređenje Granice 1747; popunjenje Petrovaradinske regimente g. 1746, nova podela Petrovaradinske regimente 1776, ustav generalne komande 1780; o uvođenju kantonalnog sistema 1785, i organizaciji Slavonske granice 1786; instrukcije za komandante kantona 1786, o ulasku pojedinih mjesta u Granicu 1748; o osnivanju Šajkaškog bataljona 1763. i njegovom daljem proširenju g. 1769; o ekskorporaciji sela zemunskog vlastelinstva i uređenju Petrovaradinske regimenta iz 1765; o osnutku Ilirske komisije u Osijeku g. 1770; krivični postupak i propisi o administrativnom radu u Vojnoj granici iz 1771; reorganizacija regimenta g. 1791; uređenje sudovanja (postupak) u Vojnoj granici g. 1787, a iste godine uvedena je nova zemljarina u Slavonskoj i Banatskoj granici: g. 1803 nova klasifikacija zemljišta u Granici.

Osim toga se u pomenutom arhivskom fondu nalaze i Norma o uređenju vojnih komuniteta iz g. 1754. te Regulativ vojnih komuniteta iz g. 1787. i najzad, komisijski zapisnik o regulisanju slobodnih vojnih komuniteta od 1777.

Ovde se može spomenuti naređenje od 29. septembra 1792, kojim se propisuje visina raznih poreza (kućarine, zemljarine, poreza na zanat i trgovinu te lični porez) u vojnim komunitetima. Iste godine određen je i komisijski pregled rada kase i računa magistrata vojnih komuniteta, a g. 1797. određena je nova organizacija službe u komunitetima.

G. 1799. podneo je granični inspektor feldcajgmajstor De Vins (De Ven) izvještaj o svom proputovanju kroz Hrvatsku, Slavonsku i Banatsku granicu, a isto je to učinio i njegov naslednik fon Koloredo pa je na osnovu toga izvještaja i rasprave dato iste godine uputstvo privremenim brigadirima.

U fondu se nalaze važna akta o razgraničenjima i to: između pustara zemunskog i mitrovačkog vlastelinstva iz g. 1742, između Granice i Provincijala iz g. 1746, razgraničenje između Bukovca i Karlovca od g. 1767, a g. 1766 između Petrovaradina i Kamenice. Granični jarci između Sremske županije i Petrovaradinske regimente postavljeni su g. 1783.

Protokol o reambulaciji između Zemuna i unaokolnih graničarskih stara, te između Batajnice i Dobanovaci, Surčina i Bežanije g. 1790 Reambulacija između Zemuna i Petrovaradinske regimente g. 1798. Reambulacija između Sremske županije i Karlovaca 1798, reambulacija između Šajkaškog bataljona i Temerinskog vlastelinstva 1798, isto iz 1819, G. 1819. reambulacija između Petrovaradinske regimente i Sremske žu-

panije, reambulacioni protokol iz 1816. Razgraničenje između Brodske i Petrovaradinske regimente 1739, između Broda i Brodske regimente 1826, a postoje i zapisi o reambulaciji između Požeške županije i Gradiške regimente, te Virovitičke županije i Brodske regimente a godine 1798. izvršena je reambulacija između Brodske i Gradiške regimente; 1808. i 1821. spominju se graničarski upravni oficiri, g. 1808. nova organizacija generalne komande, g. 1804. bilo je određeno novo premeravanje zemlje u Grani. U fondu nalazimo i napomene o gradnji tvrđava: Petrovaradina g. 1714, te Broda g. 1727, 1728. i 1735, Rače 1786. God. 1836. bio je sastavljen budžet za g. 1837. u Slavonskoj granici po regimentama, a 1832. izdan je cirkularima reskript Dvorskog ratnog saveta o zemaljskoj upravi u Grani.

2. Od *stanovništva* mnogo se spominju Srbi (g. 1701. i dalje). Oni se u aktima nazivaju Iliri. Katoličke Albance (Klimente) nalazimo u aktima od g. 1742, 1745. i 1746, a o grčkim trgovcima (Cincarima) govori se već u aktu iz g. 1730. Autohtoni Slavonci spominju se tek kasnije.

U fondu se nalazi mnogo dokumenata o preseljenju stanovništva hrvatskog i srpskog iz mletačke Dalmacije, Like, Banije, Korduna, Bosne i Srbije u Slavonsku granicu. Isto tako se iz njenih akata vidi doseljenje Nemaca i Slovaka. Kolonizacija se vršila kroz ceo 18. i prvoj polovini 19. stoleća i to najviše u Petrovaradinskoj regimenti.

G. 1776. doseliše se Srbi iz Bosne i mletačke Dalmacije, g. 1780. naseleše se Hrvati iz Bosne u Brodskoj regimenti i Sremu, od g. 1783. do 1785. stalno su Srbi iz mletačke Dalmacije emigrirali u Slavonsku vojnu granicu, a g. 1785. počeli su opet Srbi iz Bosne prelaziti u Petrovaradinsku i Nemačko-banatsku regimentu te Šajkaški bataljon. To je naseljavanje prekinuto Austro-ugarskim ratom (1788-1791), ali je u to vreme još od g. 1787. vršena kolonizacija Srbijanaca u Petrovaradinskoj i Nemačko-banatskoj regimenti te Šajkaškom bataljonu, koje je trajalo do god. 1792. O kolonizaciji Slovaka govore dokumenta iz g. 1776, 1779, 1785, 1791. i 1792. a kolonizacija Zaporoških kozaka izvršena je g. 1785, 1786, naseljavanje Nemaca u Petrovaradinskoj i Nemačko-banatskoj regimenti te sremskim komunitetima prikazano je u dokumentima iz g. 1785, 1790, i 1791, Zemunsko predgrađe Francental osnovano je g. 1816, dok je Neudorf (Vinkovačko novo mesto) u Brodskoj regimenti nastalo g. 1819-1826.

Od g. 1809. do 1813. preseljavali su graničari: Srbi i Hrvati iz Ilirskih provincija u slavonske regimente, ali su se neki od njih posle pada Napoleona opet povratili u svoj pređašnji zavičaj: Liku, Kordun i Baniju. Posle toga su se kroz celu prvu polovinu 19. stoleća vršila sporadična prelaženja graničara Karlovačkog generalata (Like, Korduna i Banije) u Slavonsku vojnu granicu, a to su činili u znatnoj meri i hrišćani iz Bosne. G. 1818. izvršeno je naseljavanje hrv. porodica u Golubincima. G. 1820. zabranjeno je bilo naseljavanje evangelika u Hrvatskoj i Slavonskoj vojnoj granici, g. 1823. naseljenje Ličana, a g. 1822. Ličana i Banovaca. G. 1824. bilo je zabranjeno Ciganima da se nasele u Slavonskoj granici, a preseljeni su graničari iz gornje Krajine u Petrovaradinsku regimentu. G. 1827. naseljeni su Nemci iz Hasena u Mitrovici, a g. 1829. Virtemberžani u Hrtkovcima. G. 1836. bile su naseljene 52 srpske porodice iz Veliko Kikindskog distrikta na prazno zemljište u Boljevcima, a onde su iste godine

naseljene i 64 nemačke porodice. G. 1834. bilo je zabranjeno naseljivanje protestanata u Granicu. G. 1837. preseljene su 23 porodice iz bačke županije u Obrež i Kupinovo.

G. 1839. poslao je mitropolit spisak pravoslavnih kuća u Slavonskoj granici.

U mnogim dokumentima data su uputstva o postupku s emigrantima i njihovu naseljenju.

Popisi stanovništva u Slavonskoj granici rano su se obavljali, kao što dokazuje uputstvo za popis za g. 1764. iz g. 1763. Iz g. 1777. postoji spisak vojnika i ljudstva u Petrovaradinskoj regimenti po kompanijama kao i spisak izbeglica iz Turske (Bosne) i mletačke Dalmacije. Statistika (popis) Brodske regimente po kompanijama potiče iz g. 1808. Broj stanovnika u Brodu iz g. 1829. i Cigana u Brodskoj regimenti iz 1831, popis Mitrovice iz 1846.

Sačuvani su detaljni popisi stanovništva cele Slavonske granice iz g. 1807, 1809, 1817, 1820. i 1844. po regimentama.

3. Fond sadržava i mnogo podataka o *agrarnim prilikama* u Slavonsko-sremskoj granici.

U niemu se nalazi sumarni iskaz o reviziji zemljišta u Slavoniji i Sremu iz g. 1728, a iz g. 1766. potiče karta Srema s vlastelinstvima.

G. 1783. objavljen je iskaz zemljišta (oranice, livade, pašnjaci itd.) po regimentama, a g. 1785. izdan je topografski opis Petrovaradinske regimente i 14 planova Mitrovice i nekih sela pomenute regimente i provincijalnog Srema.

Još koncem 18. stoljeća počele su se pustare, zbog povećanja broja stanovništva, da pretvaraju u oranice i livade i da se vrši individualna podela zemlje naročito onim porodicama koje su bile zemljom oskudne, a imale su mnogo članova (g. 1787, 1790, 1791, 1796, 1800). To se nastavilo i u 19. stoleću (g. 1801. i dalje).

Isto se tako postupilo i s vakantnom i ritskom zemljom, naročito u Sajkaškom bataljonu (g. 1817, 1821, 1839, 1841. i 1843). Zbog poseda zemlje bilo je dosta drugih sporova među pojedinim opštinama, između Sajkaškog bataljona i mitropolita, te između graničarskih opština i susednih vlastelinstava (Ilok, Vukovar, Ruma).

G. 1803. bili su osnovani opštinski žitni magazini za smještaj hrane, a g. 1806. bilo je naređeno da se u proleće šalju izveštaji o stanju useva i o izgledima za žetvu. G. 1807. bilo je izdano uputstvo za zemljoradnju. G. 1810. bilo je naređeno da se, probe radi zasadi pamuk u Petrovaradinskoj regimenti i Sajkaškom bataljonu.

U Slavonskoj granici vršene su melioracije zemljišta kanalima za odvodnjavanje g. 1808, 1819, 1826, 1827, 1828. i 1833. i 1844. G. 1832. namevalo se isušiti Lonjsko polje, a g. 1830. Jelas-polje. G. 1827. izneseni su uzroci nastajanja močvara u Granici, a g. 1841. dat je izvještaj o sprečavanju poplava.

G. 1830. dato je uputstvo zu kulturu voća i dudova u Gradiškoj regimenti, a iz g. 1827. potiču primedbe Dvorskog ratnog saveta na izveštaje o žetvi iz g. 1826.

Za upoznavanje stanja poljoprivrede u Slavonskoj granici od naročite važnosti su izvještaji generalnog direktora Granice, nadvojvode Ludviga, iz g. 1808. i 1809. posle obavljenog inspekcionog putovanja. Isto tako

potpunu sliku o stanju poljoprivrede u Slavonskoj granici pružaju saopštenja komandujućih generala te oblasti, što su ih posle obavljenog putovanja upućivali područnim vlastima u g. 1820, 1821, 1830. i 1836.

U popisima stanovništva navodi se i broj stoke po vrstama g. 1807, 1809, 1816, 1820, 1824. i 1844. u pojedinim regimentama.

Od god. 1807. bio je u svakoj regimenti i Šajkaškom bataljonu namešten po jedan veterinar.

G. 1812. bila je iskazana množina pašnjaka po regimentama, a g. 1828. objavljeni su propisi o gajenju konja u Granici. G. 1834. bilo je izdano uputstvo za veterinare, a g. 1837. za ishranu stoke. G. 1834. bilo je određeno radno vreme za graničare leti i zimi.

Da bi se u Granici podigla poljoprivreda, slati su daroviti graničari u Belje da se onde upute u bolje obrađivanje zemlje g. 1826.

4. Graničarska uprava posvećivala je mnogo pažnje *šumama*.

G. 1771. dato je uputstvo za gajenje šuma, a g. 1780. izveštaj o stanju šuma. Iz g. 1781. potiču akta o sporu između Rumskog vlastelinstva i njegovih bivših podanika, tada graničara, o iskorišćivanju šuma. G. 1787. izašlo je naredenje o proizvodnji drva u slavonskim šumama. G. 1807. određeno je nadzor nad šumama u Granici. G. 1810. bio je izdan šumski red (Forstordnung), a iste godine bilo je zabranjeno da se pušta stoka u šumu, da se šuma održi. G. 1813. bilo je prošireno šumsko područje u Petrovaradinskoj regimenti na oranice i livade (Bečmen). Iz g. 1815. potiče izveštaj o šumama u Šajkaškom bataljonu i propisi o šumskom osoblju. Iste godine bilo je zabranjeno praviti krovove od mlade hrastovine. G. 1816. izašao je propis o čuvanju šume u Petrovaradinskoj regimenti a g. 1819. uvedena je taksa za iskorišćivanje šume za tovljenje svinja. Iako je vojna vlast stalno nastojala da spreči graničare da svoju stoku pasu u šumama i time šume oštećuju, ipak je g. 1821. bila prisiljena da nekim opštinama u Petrovaradinskoj regimenti koje nisu imale dovoljno pašnjaka prepusti za pašnjake jedan deo šumskog područja. G. 1823. određene su takse za pašu u visokim šumama. G. 1826. dat je izveštaj o šumama u Petrovaradinskoj regimenti, g. 1827. uputstvo za upravu šuma u Petrovaradinskoj regimenti. G. 1838. poslana su dva graničarska mladića u Marija Brün da se obrazuju u šumarskoj struci. G. 1839. određen je postupak sa šumama, a g. 1841. date su instrukcije za šumarske direktore. G. 1832. nastojala je Generalna komanda da se otoci u Dunavu i Tisi pošume i odbila je g. 1833. molbu graničara da šume pretvore u pašnjake. Zbog nemira u Granici, nastalih usled martovskih događaja u Beču i Pešti, bile su vlasti g. 1848. prisiljene da u pogledu iskorišćivanja šuma za pašu dadu izvesne koncesije.

U fondu ima mnogo dokumenata o zadrugama, njihovom deljenju i učlanjivanju u njih, kao i o podeljivanju zemljišta siromašnim graničarima. G. 1808. i 1811. pronađen je rudnik uglja blizu manastira Ravanice.

5. Iako graničarski, ovaj fond poseduje i izvestan broj dokumenata koji se odnose na *feudalne odnose*.

Iz g. 1734. potiče tužba Srba, komorskih podanika, protiv arendatora, a g. 1737. izašao je raspis Vrhovnog komorskog direktora da je odlukom Dvorske komisije od g. 1736. osnovana radi poboljšavanja prilika u Slavoniji, naročita Zemaljska deputacija u Osijeku koja je imala da uredi sav provincijalni politicum u Slavoniji i Sremu.

Pored toga se u fondu nalaze i dokumenti o pobunama seljaka, kao što je bila ona u Pakracu 1730. g. te podanika zemunskog vlastelinstva iz g. 1736, dok su zbog teških prilika podanici iločkog vlastelinstva prešli u Bačku g. 1740.

Fond sadržava i dosta dokumenata o Ticanovoj buni u Sremu iz g. 1807. i 1808. zatim o podanicima manastira Feneka iz g. 1821, o njihovoj glavarini iz g. 1825, te dva dokumenta iz g. 1827, koji se odnose na postupak s podanicima manastira Feneka i Kovilja.

6. O *zanatstvu, industriji i trgovini* ima u ovom arhivskom fondu vrlo mnogo dokumenata.

Zanatlija je bilo na celom teritoriju Slavonske vojne granice, naročito u vojnim komunitetima i štapskim mestima (N. Gradiški, Vinkovcima, Mitrovici i Titelu).

G. 1768. izdala je Marija Terezija cehovsku privilegiju zanatlijama Slavonske granice. Među zanatlijama je naročito u prvo vrijeme trajanja ove ustanove bilo mnogo Nemaca, koji nisu hteli da za svoje šegrte primaju, zbog drugačije vere, srpske dečake. Dokument iz g. 1779. govori o naseljenju nemačkih zanatlija u Granicu. Nemačke zanatlije dolazile su kroz celo vreme trajanja Granice iz austrijskih, čeških i nemačkih zemalja i dobijale u komunitetima i štapskim mestima majstorska prava koja im je podeljivala Generalna komanda. Pored Nemaca bilo je dosta Srba zanatlija. Jedan dokument iz 1828. g. navodi da ih u Vinkovcima ima 52, a bilo ih je mnogo i u Zemunu, kao što se vidi iz akta od g. 1838, raznih struka. Fond obiluje aktima o podeljivanju majstorskog prava.

Iz g. 1775. potiče spisak ribara u Zemunu, a g. 1833. osnovan je u Titelu poseban ceh i izdani propisi oko podeljivanja majstorskog prava.

Zanatlije iz Slavonske granice prelazile su u Srbiju i Tursku, kao što se vidi iz dokumenata od g. 1847, a njihov pravni položaj regulisan je bio raznim zakonskim propisima.

U Slavonskoj granici bilo je dosta rano i industrije. G. 1783. spominje se pivara u Mitrovici, a pivara je, kao što se iz dokumenata vidi, bilo i u drugim mestima. U aktu iz iste godine spominje se tvornica sukna u Banovcima, koja je g. 1786. prenesena u Gospić, prodavši prethodno svoje mašine. U vezi s tim bile su poslame u Banovce nemačke zanatlije. G. 1785. spominje se u Mitrovici fabrika svile, a g. 1789. bilo je naređeno prenošenje fabrike sukna iz Pančeva u Petrovaradinsku regimentu. G. 1792. određuje se osnivanje fabrike koža u Slavoniji, a g. 1808. gradnja predionice svile u Granici, a izgradnja ovakve u Vinkovcima spominje se u dokumentu iz g. 1786.

Osim navedenih tvornica spominju se često mlinozi: na vodi i suvače, pecare i druge kućne radinosti.

G. 1777. izdana je uredba o radnicima i u fondu se nalazi i služnički red Sremske županije iz g. 1844.

Trgovina u Slavonskoj granici bila je regulisana zakonskim propisima i svaki je trgovac za vođenje svoga posla morao da dobije dopuštenje od Generalne komande. Zbog toga ovaj fond ima vrlo mnogo takvih dokumenata. Ona je bila pretežno u rukama Grka (Cincara): austrijskih i turskih podanika.

Vrlo je bila važna osim unutrašnje i trgovina s Bosnom i, naročito, sa Srbijom, u kojoj su sudelovali i turski podanici.

I jedna i druga trgovina bila je regulisana zakonskim propisima. Još aktom iz g. 1727. uređena je trgovina u Slavonskoj granici. G. 1730. govori se o sroskim i grčkim trgovcima, a g. 1732. i 1735. o turskim trgovcima u Austriji.

G. 1768. bila je regulisana trgovina turskih podanika, a g. 1791. trgovina u Zemunu. G. 1794. bio je zabranjen rad grčkih špeditera, turskih podanika, u Zemunu i regulisana trgovina između Zemuna i Beograda. G. 1800. odredila je Generalna komanda zemunskom Kontumacu i Zemunskoj vojnoj komandi kako se ima održavati trgovački promet sa Turskom i nijedno upozorila na zloupotrebu što ih u trgovini vrše Grci i drugi trgovci u posledu povlastica za prenošenje srebrenog novca iz Austrije u Tursku. G. 1811. izdani su propisi o trgovini, a g. 1817. o kućarenju i trgovini. G. 1818. određeno je da se lično trgovačko pravo ne može preneti na drugo lice. G. 1820. izdano je naređenje o uklanjanju zapreka trgovine sa Levantom i određen postupak s turskim podanicima. Mnogo su puta izdavana naređenja o ograničavanju trgovine, zabrane kućarenja naročito Jevrejima i stranim podanicima.

G. 1841. izašla je naredba o uređenju austro-sroške trgovine, a g. 1845. austrijske sa Srbijom; g. 1846. regulisan je granični promet sa Srbijom.

Ima dosta akata koji govore o posedovanju zemlje od strane trgovaca i njihovom pravnom položaju, a i onih o vašarima i pijacima te o otvaranju gostionica i svratišta.

Radi olakšavanja i unapređivanja trgovine preduzimane su bile od strane vojnih vlasti razne mere. U prvom redu su se one odnosile na uređenje saobraćaja: kopnenog cestama i vodenog rekama.

G. 1783. poboljšani su bili putovi Osijek — Sisak — Zagreb — Karlovac te onaj od Petrovaradina — Karlovci — Zagreb — Varaždin i onaj iz Kranjske — Sisak — Petrinja — Osijek — Brod — Petrovaradin — Zemun. G. 1784. i 1785. opravljien je drum Petrovaradin — Karlovci — Zemun, a g. 1810. popravljena je ceta od Petrovaradina preko Karlovaca i Kovilja u Titel, te preko Karlovaca i Rume u Mitrovicu i najzad preko Karlovaca u Zemun.

G. 1815. popravljiao se opet glavni poštanski i trgovački put Petrovaradin — Zemun, a g. 1831. regulisane su manje važne ceste: Vinkovci — Mirkovci i Vinkovci — Ivankovo. G. 1836. uređen je put duž Save od Zemuna do granice Brodske regimente. U tridesetim godinama 19. stolieća pojavljuju se u fondu i akti o parobrodarstvu na Dunavu naročito na putu Beč — Zemun — Crno more.

Posvećivala se pažnja i rečnom saobraćaju na Dunavu te Savi i Kupi.

G. 1775. zabranjeni su mlinovi na Dunavu kao smetnja brodarstvu. G. 1783. odstranijene su zapreke brodarstvu i određeno čišćenje Save te uređeno brodarstvo Savom i Kupom i određeno da se odstrane brodarstvu opasni mlinovi. To je ponovljeno g. 1786. kada je bilo uređeno brodarstvo Sava — Kupa i uređena zemunska luka. Iduće 1787. g. radilo se na uređenju brodarstva Dunavom, brodarstva na Savi i Kupi te opravljianju vučnog i brodskog puta na Savi, pa je uređen put vučom na Savi. G. 1822. prišlo se regulisanju Save kod Rače, a g. 1824. uređena su pristaništa na Savi i Dunavu. G. 1827. odstranjivane su zapreke brodarstvu na Savi i Kupi.

U ovom se fondu nalaze i brojni spisi o nameranim kanalima kao saobraćajnim sredstvima i njihovim projektima.

Akti iz g. 1792, 1794. i 1819. govore o projektu Bačkog kanala. dokument iz g. 1794. sadržava projekt o kanalu Vuka — Šamac, a oni iz 1795. spominju kanal Vukovar — Šamac i kanal Monoštar — Feldvar. Kanal kojim bi se spojio Dunav sa Savom stalna je briga graničarskih vlasti, pa se njegovi projekti spominju u spisima iz g. 1796, 1806, 1814. i 1817. Dokument iz g. 1836. govori o kanalu kod Županje i brodivosti Bosuta.

G. 1841. iskrslo je pitanje izgradnje kanala Sava — Drava (Osijek — Brod), pa se o tome nalazi dosta akata iz g. 1841. i 1842. Među spisima iz 1846. nalaze se oni o regulisanju Save i isušivanju poplavljenih krajeva, te o regulisanju reka i kanala.

Naizad se u ovom fondu nalaze i planovi i predračun za gradnju željeznice od Osijeka ili Vukovara na Rijeku iz g. 1844.

7) Trgovini je služila i pošta, o kojoj se u ovom fondu nalaze mnogi podaci koji mogu dobro da posluže pri pisanju istorije naših pošta.

Već 1712. spominje se pošta s austrijskim poslanikom u Carigradu (internuncijem), a akti iz g. 1740, 1787. i 1792. govore o kurirskim poštama između Beča, preko naših zemalja, u Carigrad. G. 1770. uređuju se poštanske ceste, a g. 1822. nabrajaju se poštanske ceste u Slavonskoj granici. G. 1817. naredio je Dvorski ratni savet štemplovanje pisama. U aktima iz 1821. govori se čijoj jurisdikciji podležu kambijaturisti: regimentskoj i poštankoj direkciji, te o raznim malverzacijama u poštanskoj službi, a to se nastavlja i u spisima iz g. 1823. G. 1828. mnogo se govori o pošti u Carigrad, te pošti Zemun — Beograd — Carigrad zbog rata rusko-turskog. G. 1820. bilo je zabranjeno slanje pošiljaka po poštanskim licima, g. 1833. o slanju novca poštom, g. 1834. izdani su propisi o poštanskim pismima i paketima s novcima, g. 1835. navedene su poštanske udaljenosti i akt o pošti u Slavonskoj granici, o otvaranju pisama u Kontumacu, g. 1837. poštanske takse, a g. 1839. propisana je bila poštanska tajna. G. 1841. o pošti u Zemunu, g. 1845. parobrodarska pošta s inostranstvom, g. 1846. pošta Bjelovar — Križevci. G. 1847. pošta Beč — Zemun — Carigrad ima se obavljati preko Privilegovanog parobrodarskog društva; iste godine zabranio je car uređenje privatnog telegrafa, a ujedno je snižena poštarina za knjige i muzikalije. G. 1848, uvedena je dnevna pošta Zemun — Pančevo mesto sedmične; s privatnim pismima s poštanskom markom iz Srbije ima se postupati kao i s državnim; biliegovana pisma iz Srbije nemaju se u Zemunskom kontumacu otvarati nego samo okaditi.

8) Kako se od strane vojnih vlasti poklanjala velika pažnja zaštiti države od kuge i drugih zaraznih bolesti u Turskoj, to se u ovom fondu nalazi mnogo arhivalija o osnutku i držanju sanitarnih ustanova, i to u prvom redu kontumaca. Već g. 1727. nailazimo na takvu ustanovu kao i g. 1734. G. 1738. propisano je kontumacko uređenje, a iste godine poduzete izvjesne sanitarne mere, što se dogodilo i g. 1740, dok je g. 1746. direktoru Zemunskog kontumaca podeljen karakter c. kr. kapetana. G. 1770. donesene su odredbe o sanitarnom kordonu i Brodskom kontumacu G. 1771. propisi o prekršiteljima kontumackih propisa, a g. 1783. o sanitarnim merama u Zemunu i njegovom kontumacu. Iz g. 1785. potiče plan Zemunskog kontumaca, a g. 1787. određeno je njegovo ograđivanje. U

manjim mestima. (Mitrovici, Rači, Županji) službu kontumaca vršili su delomično rasteli 1786, 1787, 1791, 1819, 1825).

U ovom se fondu nalazi dosta dokumenata o kugi u Sremu iz g. 1795, 1796, 1797, te onih u kugi u Beogradu i Srbiji g. 1793. G. 1814. vladala je kuga u Srbiji, a g. 1816. spominje se opet kuga i Brodski kontumac. G. 1819. govori se o Zemunskom kontumacu, a te je godine izdan kužni red (Pest-Ordnung).

O osnutku i proširenju bolnica govori se u aktima iz g. 1783, 1785, 1787, 1800, 1812, 1816, 1821, 1829, 1830, 1833, 1835, 1839. One su bile osnive u štapskim mestima i komunitetima.

G. 1803. i 1821. bilo je naređeno vakcionisanje protiv boginja, a uputstvo za lečenje od besnoće g. 1820. i 1844.

Dok je u 18. stoljeću već postojala apoteka u Zemunu, bile su one u 19. stoljeću osnivanе u svim većim mestima: u Vinkovcima 1807, u Brodu 1817, u Karlovcima 1818. u Titelu 1829; g. 1836. otvorena je druga apoteka u Zemunu. G. 1820. pronađen je izvor slane vode u Slankamenu, a g. 1825. određeni su lekarski honorari. G. 1827. izneseni su uzroci oboljenja u Slavoni i Sremu — izazvani poplavama.

Iz g. 1829. i 1830. potiču propisi o babicama (primaljama). G. 1831. date su instrukcije sanitetskim vlastima u pogledu kolere, a iste godine je izvešteno o nezdravoj klimi u Brodu. G. 1834. dat je izveštaj o zdravliu u Gradiškoj regimenti, g. 1837. izdan je Pest-Policey-Ordnung, a g. 1847. o lošem zdravstvenom stanju u Petrovaradinu.

9) Iz fonda se može videti stanje *katoličke crkve* u Slavonskoj graniци kroz celo to vreme.

Isusovci u Petrovaradinu spominju se g. 1736. i 1765.

Iz g. 1771. i 1785. potiču opisi župa Đakovačke biskupije s brojem duša, po regimentama. Naročito je interesantan inventar ukinutog isusovačkog manastira u Petrovaradinu iz g. 1773. Osim toga se u tom fondu prikazuje sudbina franjevačkog manastira u Brodu 1787, 1789, 1791, 1806, 1826, i Zemunu 1791. itd., u vreme Jozefinuma i kasnije. Fond obiluje aktima iz celog tog vremenskog razdoblja o popunjavanju župa, gradnji crkvi (Vinkovci, Mitrovica, Zemun itd.) luknu i drugim događajima u životu crkve, osnivanje novih župa. G. 1789. regulisanje župa u Bosanskoj dijecezi (Đakovo). Zagrebačkoj je biskupiji pripadao deo Gradiške regimete. G. 1819. popis katoličkih župa Đakovačke biskupije.

10) Fond sadržava mnogo dokumenata koji se odnose na *Srbe i Srpsku pravoslavnu crkvu*. U prvom redu su to akta koja se odnose na saziv srpskog narodnog crkvenog sabora počevši od onog prvog iz g. 1707, pa dalje. Iz g. 1734. potiču gravamina srpskog naroda, a g. 1738. dato je mitropolitu vlastelinstvo Dalj, Borovo, Belo Brdo, Neradin mesto dotadašnjeg imanja Sečuj. G. 1743. spominju se srpske privilegije i druge srpske stvari, te je sazvan Srp. nar. crkveni sabor, a iz g. 1749. potiču planovi i opisi 11 fruškogorskih manastira sa spisikovima podanika, veličinom svakog pojedinog u opsegu, brojem glava, zapisnikom o reambulaciji te sporu Privine glave s Ilovačkim vlastelinstvom, dok je g. 1769. izrečena presuda u parnici manastira Remete i Hopova protiv Petrovaradina zbog tri bare. Iz 1771. potiče Pravoslavni regulament, a iz g. 1777. Srpski regulament G. 1778. ukinuta je Ilirska dvorska deputacija, vrhovna vlast za Srbe, dok je g. 1779. objavljena deklaratorija, kojom je bila organizova-

na Srp. pravoslavna crkva u Ugarskoj i Hrvatskoj, a g. 1782. uveden je Konzistorijalni sistem. G. 1785. dobio je mitropolit zemljište kod Kovilja 2.000 jutara. Više akata iz g. 1790. odnose se na Temišvarski sabor (Izbor poslanika u Granici itd.), na kome su Srbi zatražili da se za njih osnuje posebna oblast u Ugarskoj. Više puta se u 18. stoleću izdaju naređenja kojima se ograničuje broj pravoslavnih sveštenika. Ima nekoliko spisa o dva manastira u Granici: Feneku (1747) i Kovilju iz konca 18. st. i početka 19. stoljeća (1777. i 1808, 1821). G. 1789. određen je broj pravoslavnih sveštenika u Slav. granici i navedeno stvarno stanje. Inventari mitropolitove ostavine. G. 1778. nije bila dopuštena ovisnost srp. naroda od mitropolita u svjetovnim poslovima. Iz god. 1804. potiče spisak srp. narodnih fondova. G. 1821. dimnica, daća episkopu.

11) Jevreji se u fondu spominju još g. 1707. i dalje. G. 1781. izdano je naređenje kojim se Jevrejima, kojima, osim u Zemunu, nije bilo dopušten stalan boravak u Granici, onemogućuje trgovina, osim na vašarima. U vezi s patentom o toleranciji iz iste godine izdano je g. 1782. više propisa kojima se njihov položaj ublažavao. Kako je međutim njihov broj u Zemunu carskim naređenjem bio g. 1816. ograničen na 30 porodica, nastojali su zemunski Jevreji da se to ograničenje odstrani predstavkama iz g. 1816, 1817, 1818, 1823, 1824, ali to nisu postigli sve do g. 1868. U ostalim austrijskim zemljama nisu Jevreji bili posle Patenta tolerancije izvrgnuti ograničenjima i šikanama, pa je g. 1788. izašlo carsko naređenje da se s Jevrejima ima postupati kao s ljudima. G. 1805. obnovio je Dvorški savet zabranu da Jevreji vrše kućarenje u Granici, a g. 1807. bilo im je zabranjeno kupovanje nekretnina u Granici. Opširan izvještaj o zemunskim Jevrejima iz g. 1847.

12) U fondu ima više dokumenata iz 1776, 1777, 1779. i 1781. koji se odnose na slobodu ispovedanja *evangeličke vere* u Vojnoj granici. O ugnjetavanju protestanata 1843, 1844. od strane vojnih (graničarskih) vlasti.

13) O školama u Slavonsko-sremskoj granici govore brojni dokumenti ovoga fonda. Prvi od njih potiče iz g. 1732.

Škola je bilo opštih i glavnih (Hauptschule). Ove potonje sastojale su se od trivijalnih (1. i 2. razred) i viših (Oberschule, 3 razred), i trajale su tri godine. Tek 1838. Dobila je Glavna škola u Mitrovici 4. razred. Nastavni jezik u glavnim školama bio je nemački, i one su postojale u svim štapskim mestima i vojnim komunitetima. Jedno vreme u 19. stoleću zvala se Glavna škola Oberschule, ali se to napustilo, i škola je dobila staro ime (Hauptschule).

U srpskim mestima postojale su srpske narodne škole sa srpskim nastavnim jezikom, ali je bilo srpskih mesta bez ijednog Nemca, a u njemu je bila nemačka škola (Mirkovci 1777, Martinci 1833, Kupinovo 1836, Vojka).

U drugoj polovini 18. stoljeća javljaju se u Slavonsko-sremskoj granici i dve gimnazije: državna u Vinkovcima i srpska u Karlovcima. Dok jedan raspis iz g. 1777. govori o osnovnim školama, drugi iz iste godine donosi propise o latinskim školama i uputstva za profesore. Iste godine bilo je zabranjeno graničarskoj deci da bez dopuštenja polaze strane škole.

Upravu nad školama u ovoj oblasti vršila je Školska komisija, najpre u Petrovaradinu, a od g. 1780. u Vinkovcima, kamo se s njom preselila i Matematička škola. Iz te godine potiče i akt o srpskim školama, za koje je još 1777. bila propisana pouka u veronauku. Njih je izdržavala opština, ali je bilo slučajeva da su je i pojedinci osnivali. G. 1785. ostavio je podmaršal Ljubibratić legat za sroske škole, a g. 1797. dao je kapetan Danilo Rodić potreban novac za osnatak Srpske škole u njegovom rodnom mestu Rogonje u Građiškoj regimenti.

Nemačke škole izdržavala je država.

G. 1790. izdan je raspis o školama i nadzoru nad njima. G. 1795. naredio je Dvorski ratni savet da se školska mladež u Voinoj granici ima poučavati ne samo u čitanju, pisanju, računanju religiji i moralu, nego joj se imaju davati osnovna znanja iz zemljoradnje naročito o hranjenju stoke, o napuštanju pašnjaka i ugara, te o koristi od toga. G. 1798 i 1800. izdavano su opet raspisi o školama. G. 1821. izdano je naređenje o uređenju škola u Granici, o nacionalnim školama, a g. 1822. određena je bila kompetencija školskih komisija i organizacija gimnazije u Vinkovcima, gde je uz Glavnu školu bio uveden preparandijski tečaj.

Jasnu sliku o stanju škola u Slavonskoj granici pružaju izveštaji o stanju škole iz g. 1824. i 1827. gde je naveden broj škola i broj školskih polaznika, a nivo nastave može se videti i iz spiskova knjiga, crtanja i instrumenata za koji je godine 1827. zatraženo da se nabave za Glavne škole u Titelu.

Iz g. 1828. potiče izvještaj o školama u Zemumu i Petrovaradinskoj regimenti.

G. 1829. naredio je car da sva za školu sposobna deca u Granici imaju polaziti školu, ukoliko nisu od nje udaljena više od jednog sata hoda. Ako ima prevelik broj dece, ima se uvesti poludnevna nastava. Ova se ima ograničiti na čitanje i pisanje u materinjem jeziku, nešto računa i naročito na veronauk. Treba nastojati da se broj polaznika povisi. Na području Petrovaradinske, Nemačko-banatske i Vlaško-ilirske regimente mora sva-ka opština imati školu.

G. 1825. uređene su četiri školske direkcije u Granici, a g. 1826. naređeno je da se ima slati izveštaj o toku nastave. G. 1832. dati su izveštaji o vinkovačkoj i karlovačkoj gimnaziji, a g. 1833. o vinkovačkoj; g. 1833. objavljeni su udžbenici u srp. školama, a iste je godine izdano političko uređenje nemačkih škola u Granici. G. 1833. izdan je izveštaj o stanju škola u Brodskoj regimenti, a g. 1835. onaj o školama u Slavonsko-sremskoj granici. G. 1839. osnovani su kod Glavnih škola u Vinkovcima, Mitrovici i Titelu 3-mesečni preparandijski tečajevi, od kojih je onaj u Mitrovici bio g. 1842. podignut na 6-mesečni. Prema izveštaju iz g. 1838. u Granici polazi školu samo polovina školskih obveznika. Najbolje stoji u tom pogledu u Šaikaškom bataljonu, gde sva sela imaju srpske škole, a u Titelu pored nje još i Glavnu, a u Zablju je nemačka trivijalna škola.

Iz g. 1842. potiče izveštaj o karlovačkoj gimnaziji, a iz g. 1843. onaj o napretku u vinkovačkoj i karlovačkoj gimnaziji. G. 1845. uvodi se mađarski jezik u slavonske (provincijalne) gimnazije, a g. 1846. u Vinkovačku. Iste 1846. godine ima se, prema naređenju komandanta Petrovaradinske regimente, uvesti u srpskim školama latinica mesto ćirilice. G. 1847.

određen je pregled srp. škola i objavljeni predmeti koji se uče u njima. Naređenje iz g. 1847. da se u srpske škole u Petrovaradinskoj regimenti i u Šajkaškom bataljonu uvede latinica i slavonski jezik, te izveštaj komandanta Šajkaškog bataljona iz iste godine o srpskim školama. Te je godine izvešteno da nastava u srpskim školama stoji sasvim pod uticajem sveštenstva.

14) U oblast *kulture* spadaju ovi akti ovog fonda:

Iz g. 1783. o reviziji knjiga (katalozi); g. 1786. poverene su Dvorskom ratnom savetu knjige koje su bile g. 1773. pronađene kod Jezuita u Petrovaradinu. Izveštaj da je unterlainant Nikola Stamatović štampao g. 1798. u Budimu srpske narodne pesme. Akt iz g. 1807. govori o kniži srp. pesama iz g. 1806. G. 1816. traži se popis spomenika i istorijskih mesta u Sremu, a g. 1818. izašla je u rukopisu nemačka knjiga: Spisak fosilija i mineraloška geografija Slavonske granice. G. 1808. dopušteno je otvaranje knjižare u Karlovcima, a iz iste godine potiče spis o Dositeju Obradoviću. Spisi o cenzurisanju srpskih novina i knjiga iz Beograda potiču iz g. 1831, 1833, 1834, 1842 i 1847. U fondu se g. 1837. spominje da je u Zagrebu umro penz. major pl. Gvozdenović i ostavio legat za stipendije srpskoj deci, a g. 1843. se saopštava da je g. 1843. obrazovana zaklada Save Tekelija za književnu akademiju.

G. 1839. bilo je dopušteno da se otvori kasino u Zemunu.

15) Kako u Vojnoj granici kao vojničkoj zemlji nije bilo političkog života, prirodno je da se u ovom fondu, izuzevši akte o Srbiji i Bosni, naročito prezidijalne, *dokumenti s političkim sadržajem* pojavljuju samo sporadično.

G. 1808. prijavljen je bio pravoslavni episkop iz Karlovca, Moisiije Mioković da je prilikom svoga boravka u Temišvaru kao administrator Temišvarske eparhije onde stalno prisustvovao sastancima sa sumnjivim Srbima i da je kroz to vreme dva puta odlazio u Beograd, pa su o tom bili provedeni izvidi.

G. 1813. naređen je stalan nadzor nad pravoslavicima u Slav. vojnoj granici. Imaju se pobijati glasine da se neće dopustiti osnivanje novih srpskih škola, a mitropolitu da treba saopštiti da se obrazovanje sveštenika neće oduzeti njegovom rukovodstvu, a svetovne škole da će voditi postavljene vlasti i direktori.

G. 1827. došao je major Radišić iz Brodske regimente, kao pravoslavac, u sukob sa svojim komandantom u jednoj sednici, gde se radilo o razmiricama između katoličkih i pravoslavnih graničara.

U aktima iz g. 1825, 1827, 1828, 1830, 1832. i dalje iznose se tužbe o zlom postupanju srpskih vlasti s austrijskim podanicima u Srbiji. Iz g. 1832. potiče na nemački prevedena poslanica Vuka Karadžića knezu Milošu o političkim prilikama u Srbiji i akti o postupku austrijskih vlasti s Vukom zbog toga čina.

G. 1833. Dvorski ratni savet naređuje komandi Slavonske granice, a ovaj vojnom komandantu u Zemun, da budno pazi na štampu u Srbiji.

G. 1843. zabranjena je politika u Granici, valjda u vezi sa zabranom ilirskog imena u Hrvatskoj.

G. 1846. naređeno je sprečavanje unošenja letaka u Granicu, a g. 1847. podneo je »srpski narod« u Šajkaškom bataljonu Caru tužbu protiv ko-

mandanta Sremske brigade, generala Hajeka, zbog njegovog protusrpskog delovanja.

Iz g. 1848, međutim, postoje u ovom fondu mnogi dokumenti koji se odnose na politička zbivanja u toj granici te godine.

U njima su prikazani događaji u Mitrovici, Karlovcima, Zemunu, Šajkaškom bataljonu i ostaloj Granici, u Rumi, Vukovaru i ostalom Sremu te Novom Sadu.

Uzme li se u obzir da se u fondu nalaze akti iz pravosudne struke, građanski i krivični predmeti, može se s pravom zaključiti da se građom njegovom može potpuno rekonstruisati život Slavonsko-sremske granice u svim njegovim manifestacijama.

Građa iz ovog fonda upotrebljena je u ovim *radovima*:

Aleksa Ivić: Dokumenti o ustanku Srba pod Karađorđem. Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arhiva. Godina XXI i XXII. Zagreb 1920.

Aleksa Ivić: Austrija prema ustanku Srba pod Milošem Obrenovićem. Vjesnik zemaljskog arhiva 1917.

Aleksa Ivić: Srbija između I i II ustanka, Zagreb 1917.

Aleksa Ivić: Ustanak popa Jovice. Zagreb 1919. Književni jug.

Dr Robert Paulović: Sudbina srpskih izbjeglica posle prvog srpskog ustanka prema aktima Slavonsko-sremske generalne komande. Zbornik Matice srpske, serija društvenih nauka br. 7. g. 1954.

Lazar Čelap: U što je upotrebljena imovina koju su srpske starešine god. 1813. prenele sa sobom u Srem. Arhivski glasnik br. 3, Beograd 1962.

Lazar Čelap: Dva izveštaja Vojne komande u Zemunu Slavonskoj generalnoj komandi o knezu Milošu. Arhivski almanah br. 4. Beograd 1962.

Lazar Čelap: Austro-srpski spor oko poseda savskih ostrva za vreme kneza Miloša. Rad vojvođanskih muzeja br. 9, Novi Sad 1961.

Lazar Čelap: Oko ukidanja Frajkora 1790. Rad vojvođanskih muzeja br. 9. Novi Sad 1961.

Lazar Čelap: Zemun u srpskom pokretu 1848/1849. Posebno izdanje Matice srpske, Novi Sad 1960.

Lazar Čelap: Neuspelo naseljivanje bosanskih izbeglica u Srbiji u doba kneza Miloša. Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine, godina XI, Sarajevo 1961.

Lazar Čelap: Oko osnivanja austrijskog i engleskog konzulata u Beogradu. Godišnjak grada Beograda br. 7, Beograd.

Lazar Čelap: Poštanske linije u Srbiji 1847. PTT arhiv br. 7, Beograd 1961.

Lazar Čelap: Emigriranje Graničara iz Ilirskih provincija. Arhivski almanah br. 4, Beograd 1962.

Lazar Čelap: Prilog proučavanju kolonizacije Vojvodine krajem XVIII veka. (Kolonizacija Srba iz Mletačke Dalmacije, Bosne i Srbije 1780-1792). Zbornik Matice srpske, za društvene nauke, sv. 29. za 1962. g.

Lazar Čelap: Postanak Francenstala kao ratarskog naselja u Zemunu. Zajednički arhiv, knjiga 7-1959.

- Lazar Čelap: Jedna predstavka srpske opštine u Beogradu austrijskom vladaru 1790. Primljeno u Godišnjaku grada Beograda.
- Lazar Čelap: Kartografski materijal u arhivskom fondu Slavonsko srem-ske generalne komande. Arhivist, 1961. br. 2, Beograd
- Lazar Čelap: Kolonizacija Nemaca u današnjoj Vojvodini 1790-1792. Primljeno u Zborniku M. s. broj 32
- Lazar Čelap: Šajkaški bataljon 1763-1873. Primljeno u Matici srpskoj, naučno odeljenje.
- Lazar Čelap: Zemunski vojni komuniteti 1717-1881. Primljeno u Etnografskom institutu Srpske akademije nauka i umetnosti.
- Lazar Čelap: Kolonizacija Zaporoških kozaka u današnjoj Vojvodini u XVIII stoleću. Zbornik Matice srpske za društvene nauke br. 24, Novi Sad 1959.
- Lazar Čelap: Srpske škole u Slav. sremskoj Vojnoj granici.
- Lazar Čelap: Spor oko gradnje srpskih lada u vreme Kneza Miloša.
- Lazar Čelap: Naseljivanje Srba iz Mletačke Dalmacije i Bosne u Vojvodini 1773.. — 1783.
- Slavko Gavrilović: Tri priloga iz istorije naselja Zemunskog vlastelinstva (1718-1745). Zbornik Matice srpske za društvene nauke br. 28, Novi Sad 1961.
- Slavko Gavrilović: O naseljavanju srpske milicije i Klimentata u Sremu (1737-1742). Istorijski časopis IX-X 1959, Beograd.
- Slavko Gavrilović: Vlastelinstvo Vojka u Sremu (1745-1766). Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knjiga IV.

ZUSAMMENFASSUNG

Archiv Bestand: Slavonisch-syrmisches General-Commando

Gegründet im Jahre 1701. hatte das Slavonisch-syrmische General-Commando, als Landes-Regierung für Slavonisch-syrmische Militär-Grenze, unter seiner Aufsicht Gradiskaner, Broder und Peterwaradeiner Regiment nebst — von J. 1763. — Csaiquister Bataillon und Militär-Kommunitäte Peterwaradein, Karlovitz, Semlin und Brod gehabt. Von J. 1783. bis 1800. stand auch Banatische Grenze unter seiner Jurisdiction.

An der Grenze mit Bosnien und Serbien, erhielt... der Grenz-Commandant die von ihm untergeordneten Regimentskommandanten in Neu Gradiška, Vinkovce und Mitrovitz, insbesondere von Militär-Commandaten in Semlin, unterlegte Kundschaftnachrichten über Ereignisse und Verhältnisse in dieser Ländern und übersende sie weiter an den Hof Kriegsrat in Wien.

Diese Berichten stellen jetzt wertvolle Quelle für die Geschichte dieser Länder dar.

Dieser Bestand besteht von 210 Schachtel 68 Gestions-Protocolle, und enthält zuerst Konstitutive und organisierende Schriften als Verordnung des Kaisers Leopold I. über Errichtung der Serbischen Grenz-Miliz im Slavonischen Generalat, von 3. September 1701, dann jene über Errichtung der Militär-Grenze in Slavonien von 1728, Verordnung des Kaisers Karls VI. über Organisation der Militär-Grenze an Save von 1735, jene über Organisation der Militär-Grenze von 1746. und andere Vorschrifte und Patente welche Organisie-

rung dieses Soldatenlandes betreffen. Hier gehören auch die Statuten der Militär-Kommunitäten, Vorschrift über Steuerwesen usw.

Im Bestande befinden sich viele Angaben über die Bevölkerung, über Übersiedelungen und Imigrationen der Kroaten, Serben, Slowaken, Deutschen in diese Provinz. Bestehen auch Conscriptionen der Bevölkerung von 1777, 1870, 1809, 1817, 1820 und 1844. J.

Auch viele Schriften betreffen Agrikultur. Es sind die Ausweise über die Grund-Revision in Slavonien von 1728. über das Quantum der Acker, der Wiesen, der Hutweiden usw. nach den Regimenten von 1738, über Verwandlung der Praedien und Hutweiden in das Pflugland, über die Meliorationen und Entwässerungen der Moräste so wie über die Wälder.

Bezüglich der Gewerbe, der Industrie und des Handels bestehen auch viele Documente z. B. das Zunft-Privilegium der Professionisten in der Slavonischen Grenze von 1768, Anordnungen über die Fabriken.

Der Handel war durch die gesetzliche Vorschriften reguliert, insbesondere zwischen Belgrad und Semlin und zwischen Oserreich und Serbien. Viele Beschlüsse über die Wege und deren Ausbauten und Verbesserungen so wie über den Flussverkehr, über die Kanäle und deren Projekte, über die Post und Postwege usw. sind an den Tag gebracht.

Es gibt nicht minder Archivalien bezüglich des Sanitätswesen. Es sind die Verordnungen über Errichtung und Erhaltung der Contumaze und Rastelle, über Aerzte und Hebammen über Spitäler und Apoteken, über Massregel gegen Seuche und so weiter.

Unter der Gegenstände Katolische Kirche betreffenden ragen besonders Beschreibungen der Pharren des Dakowaer Bistums mit Zahl der Seelen von 1771. und 1785 — Jahre hervor. Unter jenen der serbisch-orthodoxischen befinden sich Regulamente von 1771. und 1717, dann über Ilirische Deputation und Hof-Kanzlei, Erläuterung — Patent (Declaratorium) von 1779, Konzistorialsystem von 1782. Beschreibungen der Klöster Kovilj und Fenek von 1777. usw.

Bestehen auch einige Vorschrift über die Juden, welchen Aufenthalt in der Militär-Grenze, mit Ausnahme Semlins, verboten war und über die Protestanten.

Viele Dokumente geben Auskünfte über die Schulen: deutschen (Haupt — und Trivialschulen) und serbischen Volksschulen, über ihre Programme, Zahl der Schüler und Schulbesuch, über Gymnasien in Vinkovce und Karlovitz.

Auch aus dem Gebiet der Kultur enthält dieser Bestand einige Akten, Dokumente aber, über politische Ereignisse sind, weil in der Militär-Grenze jede Politik verboten war, mit Ausnahme jener im Jahre 1848/1849., nur sparsam vorhanden.

Der Artikel endet mit dem Verzeichnisse jener Werke, welche auf Grund des Materials dieses Bestandes verfasst worden sind.